

שימוש במכשיר אדים בשבת

הרב לוי יצחק הלפרין

השימוש במכשיר אדים נחוץ לחולים עם הפרעות במערכת הנשימה הנזקקים לסביבה בעלת לחות גבוהה. השימוש העיקרי הוא עבור ילדים קטנים עם דלקת באזור הלוע, ויש בהם מצבים הנוגעים לפיקוח נפש.

מבחינת המכשירים קיימות שתי שיטות: מכשיר המפיק אדים חמים ומכשיר המפיק אדים קרים. בשני המקרים יש צורך בהוספת מים למכשיר על מנת שייהפכו לאדים ובכך יגדילו את הלחות היחסית בסביבתו הקרובה של החולה.

הבעיות ההלכתיות שונות לגבי שתי השיטות, ונדון בהם בנפרד.

א. שימוש במכשיר אדים חמים בשבת:

בשיטה זו, כאשר מוסיפים מים למכשיר, הם מתחממים עד לנקודת הרתיחה, ובכך בוודאי מגיעים לדרגת חום שהיד סולדת בו, אשר לפי ההגדרה ההלכתית יש בזה משום איסור דאורייתא של מבשל, ואין להתירו אלא במקרה של חשש פיקוח-נפש.

אכן, יש למצוא פתרון לאפשר השתמשות במכשיר זה גם במקום שאינו בגדר פיקוח נפש, ואשר לכתחילה יש לדאוג מראש לעשותו בכל מקרה. הדרך הנכונה היא להכין מראש מים שחוממו בערב שבת, שנשארים לעמוד על האש על פי תנאי שהיה והטמנה, ומאותם המים להוסיף למכשיר לאחר האידוי. מאחר ומים אלה הם כבר בחום שלמעלה מדרגת יד סולדת בו, אין בזה משום בישול אחר בישול לכל הדעות¹. אלא שיש לדון בזה משום איסור דרבנן של מחזיר למקום שאינו גרוף וקטום. והנה אין בזה משום איסור של נראה כמבשל הואיל והוא מבושל כבר וגם הם ולא בטלה שהייתו הראשונה. אלא שלכאורה יש בזה משום שמא יבוא לחמם, אך יש לדון בזה לקולא הואיל ומידת חומו קבוע ואין אפשרות לחתות בו, וגם אין לו כפתורים כלל לויסות עוצמת החום — שאין בו משום איסור של שמא יחתה². ובודאי בנידון שאלתנו, שמדובר

1 ע"י או"ח, שי"ח, ע"ד וברמ"א, שם, טו; ובמג"א, שם סק"ב; ובסי' רנג, ע"ה, ובמג"א סק"ט; ובאגלי טל, מלאכת מבשל, בענין בישול אחר בישול במים.

2 הדברים ערוכים בספר כשרות ושבת במטבח המודרני, שי"ל אי"ה בקרוב. ולכאורה יש להתיר מק"ו מטוח בטיט, שמבואר ברמ"א רנד, ס"א, שאין בה החשש שמא יחתה, ומה התם שאם יפתח התנור יש אפשרות של חיתוי, והתירו מחמת אייהאפשרות לחתות במצב של טיחה — לא כל שכן כשאין כל אפשרות לחתות, שאין איסור זה. ומה שכתב החזו"א או"ח, סי' לח אות ב שהיתר טוח בטיט לא נאמר אלא לגבי איסורים מער"ש ולא באיסורים שנאסרו בשבת עצמה — יש אולי לחלק בין תנור סגור למיחם שאין בו כפתורים כלל.

לצורך חולה, ולעתים תינוקות וילדים, שבודאי יש לדון בהם כדין חולה כל גופו שיש להקל³, ואם מדובר לא בגוף חימום אלא באלקטרודות — לא כל שכן שאין כאן בעיה. אלא שיש להיזהר שגובה המים לא יהא מתחת לאלקטרודות. ומה שיש להעיר מדברי המשנה ברורה⁴ בענין „סאמאור“, שאסור ליטול ממנו מים בשבת, ומקורו בירושלמי, נראה שאין לחשוש בנידון דידן, כי אנו דנים לצורך חולה שהותר בשבילו איסור שבות גמור, בודאי שאין לחשוש לאיסור זה שאינו אלא חומרא. יתר על כן, מדברי המשנה ברורה, שם, משמע שהאיסור הוא רק על שתיית המים האלו אבל להשתותם — מותר. ולפי זה יש לומר שגם במקום שהשתייה לבד יכלה להביא לידי הפסד ושבירת הכלי, וכמו במקרה שלנו, שהמים מתאדים וחסרים, וגוף החימום עלול להישרף — אין לאסור את המים שהושהו⁵. ובפרט שיש לצרף לזה עוד סברה מקילה והיא שהואיל ויש צורך להוסיף מים כל הזמן לקבלת אדים, ומים קרים אין להוסיף משום איסור בישול, לכן הוצע להוסיף מים חמים שנתבשלו מער"ש והוטמנו כדין, והואיל ועשה כל הפעולות הללו וזכור לו הדבר ממילא שוב אין הוא כבר בתוך גזירה זו⁶. ועל כל פנים, בצירוף כל העובדות שלדעת רוב הפוסקים אין הבבלי סובר גזירה זו כלל, וגם לשיטת הירושלמי יש לצרף את כל הסברות המקילות⁷, ובפרט שאנו עוסקים בחולה — אע"פ שאין בו סכנה — נראה שאין לחשוש גם לגזירה זו.

לסיכום — השימוש במכשיר אדים חמים מותר גם לצורך חולה שאין בו סכנה, בתנאי שהמים שיש להוסיף למכשיר יהיו רתוחים מערב שבת ויעמדו על האש לפי תנאי שהיה והטמנה. כמובן, יש לדאוג לחבר את המכשיר לרשת החשמל מערב שבת ולהשאירו מחובר כך עד מוצאי שבת. אם לא הכין מים כאלו — מותר להשתמש במכשיר ע"י מים רגילים רק לצורך חשש פיקוח-נפש.

והנה לאחר מה שהעליתי בנידון זה, התפרסמה תשובתו של הגאון הרב יצחק יעקב וייס שליט"א, בחוברת אוצרות ירושלים, חלק רכ"ז, סי' קנ"ה.

3 עפ"י המבואר בשו"ע, או"ח שכת, שיש מתירים בזה איסור שבת להדיא.

4 משנ"ב, שית, אות קמח.

5 אכן, מדברי הריטב"א, שבת מא, א, משמע שהאיסור איננו רק על שתיית המים אלא על עצם השארת חימוםם בשבת וממילא צע"ק דברי המשנ"ב הנ"ל, ואולי י"ל שלא אסרו שהיה אלא במקום שעומד להשתמש ממנו, ויש להאריך עוד בנקודה זו ואכמ"ל.

6 וכעין זה מבואר בשו"ת רע"א סי' ה לענין גונח יונק בשבת ואין בזה משום גזירת משקין שובו, ובחידושי הרשב"א, ביצה, ג, א, ובפנ"י, שם, בסיום פירוש התוס' — שמשמע מכל הנ"ל שאעפ"י שבמשקין שנסחטו מעצמן אסרו משום שמא יבוא לסחוט, כשעושה זאת באופן מיוחד או בצורה מוגבלת מותר להנות ממנו משום שע"י ההגבלה הזאת זוכר ולא יבוא לידי סחיטה.

7 וע"י בשו"ת מהרש"ם, ח"ג, סי' קסה — שמסיק להקל בנידון הירושלמי.

בתשובתו זו יצא לאסור השמוש במכשיר אדים חמים גם כאשר מוסיפים מים רתוחים. עקר טעמו לאיסור הוא על פי המבואר בשולחן ערוך, אורח חיים שי"ח, סעיף י"ח וז"ל: „האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין מעל גבי האור, אם לא נתבשל כל צרכו אין מוציאין בכף מהם, שנמצא מגיס ואיכא משום מבשל, ואם נתבשל כל צרכו מותר. אבל צמר ויורה, אעפ"י שקלט העין אסור להגיס בו". ובמ"ב שם (ס"ק קט"ז) ובשער הציון הביא את טעמו של הרא"ש, שצבע צריך בישול לעולם ולכן אין לגביו כלל גדר של בשול כל צרכו ותמיד חייב משום מבשל, מכאן מסיק הרב וייס, שגם „בנידון דידן דדרך הבישול בזה הוא שיתבשל בלא הרף לעשות אדים, אם כן שייך בישול כל זמן שהוא על האור, ולא שייך בזה נתבשל כל צרכו, ואם כן אף בלא הגסה כל זמן שנותן שם מים יש משום בשול... עד שיגמר בשולו שייך בו בישול מן התורה. לאור הנ"ל אין להתיר ליתן שם מים אפילו חמין מאד כדי שלא יתקלקל המכשיר, וזולת ע"י עכו"ם אולי יש להתיר".

והנה במקום אחר הארכתי לדון ביסודות ההלכה הנוגעת לדין של בשול צמר והסקתי שמרבית הראשונים והאחרונים סבורים שטעם האיסור הזה הוא משום צובע ולא בגלל מלאכת בישול, אשר מבחינת מלאכה זו גם בצמר אין איסור בישול לאחר בשול כל צרכו א.

אכן, הרא"ש — שהובא במ"ב שם, אמנם סובר שאיסור הצמר ביורה הוא משום מבשל. ויש לומר שכוונתו היא הואיל וכל מעשה הבישול בצבע אינו אלא להוציא את צבעו ממנו ואין בישול מחמת הצבע עצמו, לכן שייך בישול לעולם. אבל באוכל ומשקה, ששייך בישול בהם עצמם, ואף שיש להם שימושים אחרים שצריכים לבישול יתר ונוסף — בזה יודה הרא"ש שלא שייך בישול אחרי הגדר של הבישול שלהם בדרך כלל, וכך מבואר הדבר בשו"ת חתם סופר (חאו"ח, סי' ע"ד) בעניין הכנת קפה בשבת, שבדין הצבע אין בשולם לעצמם כלל ואינם ראויים לשום דבר רק להוציא צבעם שיקלוט הצמר הצבע, ולא שייך בשול אחר בישול, כי כל שלא קלטו כל צבעם לא נתבשלו, אבל דבר מאכל שנתבשל, שראוי לאכול בפני עצמו הרי כבר נגמר בישולין...".

מבואר לכאורה, שדבר ששייך בו בישול מצד עצמו, ואעפ"י שלצורך המסויים שהאדם משתמש בו צריך לעוד תוספת בישול, אעפ"כ אין בו משום בישול אם נתבשל לעצמו כל צרכו, וכך לא מצאנו לכל הדעות שדבר שנתבשל לגמרי, שדרך רוב בני אדם לאוכלו — שיהיה חייב משום בישול כשיצטרך תוספת בישול עבור תיגוקות או זקנים (אעפ"י שבמצב דומה לענין טוחן יהא חייב). ולכן לא מצאנו בכל הפוסקים סוג בישול במים אחר ונוסף לדרגת רתיחה, שזהו השיעור של בישול כל צרכו במים.

זא ראה: מס' שבת יח, ב, וברש"י ותוס' שם; חידושי הר"ג שם; שו"ע או"ח, רנ"ב, ע"א ובמג"א, שם, סק"ב, ובפמ"ג, משב"ז, שם; שו"ע, או"ח, שי"ח פמ"ג בא"א אות מ"ג; אג"ט, מלאכת אופה, סעיף ז', ועוד.

מכל האמור עולה שיש הסוברים שבצבע אין בישול אחר שנתבשל כל צרכו, ואם יש איסור — הוא משום צובע, וכן משמע דעת רוב הפרוסקים, וגם לאותה שיטה הסוברת שיש בצבע משום בישול לעולם, אין זה אלא בצבע שלא שייך בו בישול לעצמו, וכל בישולו הוא רק להוציא את צבעו, אבל בדבר ששייך בו בישול בעצמו — כמו במים — אין בישול אחר שנתבשל כל צרכו, ואף שצריכים בו תוספת בישול לצרכים אחרים כמו אידוי המים במכשיר האדים. ובפרט שאנו עוסקים בקטנים וחולים ולפעמים אפילו יכל להיות מצב של סכנה — יש להקל בדבר.

ב. שימוש במכשיר אדים קרים בשבת

במכשיר זה אין המים מתחממים כלל אלא שהם מתפרקים לחלקיקים קטנים, וכך מתפזרים באויר. והנה החשש ההלכתי היחידי הוא משום איסור זורה, עפ"י דברי הירושלמי⁸: „רקק והפריחתו — הוא חייב משום זורה, וכל דבר שהוא מתוסר לרוח חייב משום זורה“. ובקרבן העדה, שם, ביאר: „פירוש, שהרוח מתסרו ומפררו לחלקים דקים חייב משום זורה“. והנה דין זה של הירושלמי הובא בחלקו ע"י הרמ"א⁹, היינו רק דין הרקיקה, ולא הדין הכללי. ובתשובות ר' עקיבא אייגר¹⁰ ביאר באריכות את שיטות הבבלי והירושלמי ושיטות הראשונים בדין מלאכת זורה, ומסקנתו שעיקר האיסור הוא רק בגידולי קרקע, ומים אינם מוגדרים כגידולי קרקע. ואם יש מעשה זורה בדברים שאינם גידולי קרקע, היינו שיש ברירה של פסולת מאוכל — יש בזה איסור דרבנן. אמנם במקום שאינו בורר פסולת מאוכל אלא פירור ועשיית חלקים דקים בדברים שאינם גידולי קרקע יש להתיר לגמרי¹¹. ועל כן, בנידון דידן, שמדובר במים, שאינם גידולי קרקע לכל הדעות, ובפרט שמדובר לצורך חולה, נראה שמותר להשתמש במכשיר כזה בכל מקרה שיש בו משום צורך רפואי. גם במכשיר זה יש, כמובן, לחברו לרשת החשמל בערב שבת.

8 ירושלמי שבת, פז, ה"ב.

9 רמ"א, או"ח, שיט בסופו.

10 שו"ת רע"א, סי' כ.

11 והנה נושא מלאכת הזורה נידון באריכות גם לענין ערב פסח שחל להיות בשבת לענין אם יש לפורר החמץ ולזרותו ברוח לשיטת חכמים שביעורו בכל דבר — ע"י מג"א, סי' תמו סק"ב; ב"ח, סי' תמד; שו"ע הרב, סי' תמו ס"ו; פמ"ג א"א, תמו סק"ב; שו"ת חכם צבי, סי' מב; מל"מ, ה"י חו"מ, פ"א, ה"ג; אג"ט, מלאכת זורה, ס"ו; משנ"ב, תמ"ו, סק"ו ובשעה"צ, שם — שלדעת כולם, פרט למג"א, משמע להלכה שאין איסור זורה של החמץ הנ"ל. וראה עוד בשו"ת מנחת יצחק, ח"ו, סי' כ"ו.